

УДК 793.38: 94 (477.83/.86) "184/186"

Остап СЕРЕДА

Львів

RUŚ BĘDZIE TAŃCZYĆ!
“РУСЬКІ БАЛИ” У ЛЬВОВІ ЯК ФАКТОР
ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВЗАЄМИН У ГАЛИЧИНІ
КІНЦЯ 40-х – 60-х РОКІВ ХІХ ст.

У середині ХІХ ст. “руський бал” став важливою подією в календарі суспільного життя Львова й Галичини загалом. З’явившись на зламі традиційного й модерного, публічного й приватного, світського й церковного, політичного й еротичного, він був одночасно розважальною і національно-представницькою подією. Бальні танці, народні вбрання, елементи театралізованого дійства, суспільно-значуща поведінка під час національного балу ставали метафорами, які дозволяли виявити характер, устремління та ідентичність нації. У 1849–1851 роках, а тоді від 1862 року щорічні “руські бали” були нагодою для руських діячів заявити про свою присутність у столиці Галичини, а відтак сформувати власну публічну сферу. Проведення “руських балів” у Львові під час польської національної жалоби в першій половині 1860-х років мало на меті підкреслити незалежність галицьких українців від поляків. Однак через те, що традиція балів була занадто вкорінена в культуру аристократичних еліт і віддалена від народної культури, на яку орієнтувалися новочасні українські діячі, національний бал у галицько-руському чи загалом українському випадку з часом втратив своє політичне значення.

Ключові слова: “Руські бали” у Львові, польсько-українські відносини, публічна сфера, національна ідентичність.

“Руські бали”, що відбувалися у Львові на початку “конституційної ери” австрійського правління, дають можливість побачити динаміку українсько-польських відносин у Галичині та супутніх їм націотворчих процесів у дещо незвичній перспективі. У цій статті проблематика балів розглядається на перетині двох великих взаємопов’язаних суспільних трансформацій ХІХ ст.: формування модерних національних культур та ідентичностей, з одного боку, і розвитку громадського життя (“публічної сфери”), з іншого. На їх взаємозв’язок вказують ряд дослідників, які вважають, що формування новочасних націй доречніше вивчати не як історію суспільно-політичних ідей та рухів, а як процес винайдення нових культурних форм і значень та їх інституціоналізації через суспільні практики, особливо ті, що мали публічний, колективний, інколи ритуалізований характер та дозволяли їх учасникам наочно побачити себе частиною національної

("уявленої") спільноти та регулярно підтримувати в себе це відчуття¹. Нові виміри публічного життя, що появилися внаслідок лібералізації політичного устрою, соціальної емансипації, розвитку суспільних комунікацій, урбанізації та інших модернізаційних процесів другої половини XIX ст., сприяли винайденню та усталенню нових форм національного життя.

"Руські бали" 40–60-х років XIX ст. були одним із засобів утвердження національної ідентичності. Організуючи ці бали, галицько-руські (тут і надалі етнонім "галицько-руський" вживається для означення конгломерату національно-політичних орієнтацій освічених українців Галичини середини XIX ст., що включав як русофільські, так і українофільські елементи) діячі надавали їм неабиякого політичного значення – так само, як і представники інших народів Габсбурзької монархії. Зокрема, Роберт Немес дослідив появу в середині 1840-х років угорських національних балів, на яких публіка вперше прилюдно з'являлася в угорських національних костюмах, танцювала чардаш і лише зрідка вальс, розмовляла угорською мовою тощо, і прийшов до висновку, що символічна мова пештських балів була важливим фактором формування угорської патріотичної культури². Відтак національні бали ставали істотним національно-репрезентативним елементом суспільного життя, який – поряд з власним поетом-пророком, театром, гімном тощо – мала набути кожна зріла національна група Габсбурзької монархії, що претендувала на культурне й політичне визнання.

У такому порівняльному контексті поява національних "руських балів" видається цілком закономірною. У львівських обставинах польсько-австрійського та польсько-українського протистояння бали відіграли особливу роль у боротьбі за контроль над міським публічним простором. Віденський історик Гаральд Біндер, досліджуючи історію публічного простору Львова, спостеріг, що протягом другої половини XIX ст. місто швидко перетворювалося з німецького на польське, і тільки на початку XX ст. серед польської спільноти з'явилося відчуття загрози перед українськими аспіраціями та сформувався дискурс "оборони польськості" Львова. Українці, що становили меншину в порівнянні з поляками і євреями, майже не були помітні в міській "вуличній політиці" другої половини XIX ст.³ Однак Г. Біндер не звернув уваги на те, що публічний простір формувався не тільки під час політичних демонстрацій на вулицях і площах, але й через ряд різноманітних суспільних заходів, за допомогою яких українці намагалися заявити свої історичні претензії на місто і зробити його центром зустрічей, суспільної комунікації, культурної та політичної активності розпорощених по провінції

¹ Див. огляд студій над новочасним націоналізмом: *Eley G, Suny R. G. From the Moment of Social History to the Work of Cultural Representation // Becoming National. A Reader. New York, 1996. P. 3–37.*

² *Nemes R. The Politics of the Dance Floor: Culture and Civil Society in Nineteenth-Century Hungary // Slavic Review. 2001. Vol. 60. №. 4. P. 802–823.*

³ *Binder H. Making and Defending a Polish Town: "Lwów" (Lemberg), 1848–1914 // Austrian History Yearbook. 2003. Vol. 34. P. 57–81.*

національних діячів, головним чином парафіяльних греко-католицьких священників. У ситуації, коли галицько-руська спільнота почувалася соціально обмеженою і витісненою з громадського життя Львова, “руські бали” творили альтернативний національний публічний простір. Проведення балу давало можливість його учасникові відчувати, що “він єсть в своем краю, в своем городі, в своем товариществі руськім”⁴.

“Руський бал” ставав публічним національним ритуалом, водночас він створював соціальний простір, в якому родинно-шлюбні стратегії перепліталися з суспільно-політичними. Бали були нагодою для інтеграції молоді, особливо жіночої статі, у національне життя. Все це дає підстави розглядати бали не тільки як елемент історії хореографії чи історії міських розваг, але й як складову націотворчих процесів у Центрально-Східній Європі XIX ст.

Головним джерелом інформацій про “руські бали” для нас стали дописи в галицько-руській, а також у польській політичній пресі (львівських часописах “Зоря Галицька”, “Слово”, “Gazeta Narodowa”, віденському “Вістнику”), а отже бали ми побачимо насамперед очима патріотично налаштованих галицьких чоловіків, носіїв національного дискурсу, що зосереджували свою увагу саме на національно-репрезентативних функціях балу, відводячи розважальним аспектам другорядне значення.

* * *

Карнавальні бали були однією з найяскравіших громадських розваг у Львові вже від кінця XVIII ст. Деякі дослідники схильні пояснювати їх популярність впливом австрійської, особливо віденської, “манії до танців”, хоча ще перед приєднанням Галичини до імперії Габсбургів Львів був знаний з гучних танцювальних забав⁵. Львівські бали кінця XVIII ст. відбувалися головним чином в зимову карнавальну пору “контрактів”, тобто під час з’їздів навколишньої шляхти, на яких укладалися торговельні умови, робилися необхідні покупки, а також вирували карнавальні розваги⁶.

У 1795 р. поряд з будівлею колишнього францисканського костелу, де на той час знаходився міський театр, добудовано великі “редутові зали” (зображені на відомій картині Ф. Герстенбергера “Редута у Львові”, 1806 р.), що проіснували до обстрілу Львова в листопаді 1848 року. У них влаштовувалися костюмовані бали – “редути”. Бали також відбувалися в казино Гехта й готелі “Жорж”, у

⁴ Новинки // Слово (Львів). 1862. Ч. 12. 22 лютого. С. 48. Тут і далі частково осучаснено правопис цитованих текстів.

⁵ *Jaworski F.* Lwów stary i wczorajszy. Lwów, 1911. S. 225–230.

⁶ Про місце тогочасних львівських балів у структурі міських громадських розваг див.: *Козицький А.* Громадський відпочинок львів’ян наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. // Львів: місто – суспільство – культура. Зб. наук. праць / За ред. М. Мудрого. Львів, 1999. Т. 3. [Вісник Львів. ун-ту. Сер. істор. Спец. вип.]. С. 308–315.

палаці намісника і приватних помешканнях. Щорічні “контракти” формували публічний простір галицької шляхти. Тому, хоч за австрійського правління, після запровадження принципу станової рівності, бали були відкриті для всіх, міщани й урядники влаштовували окремо свої міські бали, наприклад у залі Карла Тюрі (що знаходився в долішній частині сьогоднішньої вул. М. Лисенка)⁷. Згодом, у першій половині XIX ст. не меншої популярності набули літні контракти й бали. У середині XIX ст. львівські бали також часто відбувалися в залах театру графа Станіслава Скарбека та у великому баловому залі, побудованому в 1825–1829 рр. на так званій міській Стрільниці⁸.

Бали залишалися важливим елементом міського товариського та культурного життя Львова впродовж усього австрійського періоду його історії. Казімеж Шлеєн з ностальгією згадував у споминах про бали, що відбувалися в останні передвоєнні роки в міському та офіцерському казино, на Стрільниці, у театрі Скарбека, в “Академічній читальні” та сотнях приватних помешкань: “бо ж карнавал був головним періодом, а бали та забави – місцем шлюбного ярмарку”⁹. Виконуючи важливі соціальні й товариські функції, львівські бали в епоху романтизму стали також яскравим чинником політичного життя, а карнавальні пристрасті тісно переплелися з національними почуваннями.

Якщо наприкінці XVIII – на початку XIX ст. бали ще не мали виразного національно-репрезентативного характеру, а в бальних костюмах переважали класицистичні впливи (національні ж строї розглядалися радше як елемент маскараду)¹⁰, то в середині XIX ст. бали стали засобом маніфестації і утвердження національної ідентичності. В добу класицизму контракти й бали не припинялися навіть під час серйозних випробувань для польської незалежності. Це свідчило про те, що для великої частини шляхти й аристократії станова культура розваг була важливішою від національно-політичних цінностей¹¹. Однак у епоху романтизму ситуація радикально змінилася: національні повстання і боротьба за незалежність почали сприйматись як несумісні з бальними розвагами. Наприклад, на карнавальному балі у Львові 1831 року, проведеному з ініціативи галицького губернатора, молодь демонстративно бойкотувала танці¹². Ще яскравіше конфлікт між патріотичними настроями львівських поляків і

⁷ Див. опис карнавальних балів 1806 року, що відбувалися між 12 січня і 18 лютого в редутовій залі, казино Гехта й готелі “Жорж” для вищої публіки, і в залі Карла Тюрі – для звичайної: *Opatek M. Obrazki z przeszłości Lwowa. Lwów, 1931. S. 52–58.*

⁸ *Białyńia Chotodecki J. Lwów w XIX stuleciu. Lwów, 1928. S. 9; Jaworski F. Lwów stary... S. 283.*

⁹ *Schleyen K. Lwowskie gawędy. Warszawa, 2002. S. 76.*

¹⁰ Див. опис грецьких античних костюмів на балах 1795 року: *Schnür-Pełowski S. Z przeszłości Galicyi (1772–1862). Lwów, 1895. S. 145.*

¹¹ Мечислав Опалек осудливо підкреслював, що в перших роках XIX ст. міське життя Львова “було шалене й веселе, як може ніколи перед тим, хоч забавлялися і танцювали [...] на гробі втраченої свободи” (*Opatek M. Obrazki... S. 51–52*).

¹² *Schnür-Pełowski S. Z przeszłości... S. 302.*

традицією карнавальних балів проявився в першій половині 1860-х років, про що докладніше йтиметься далі.

“Руські бали”, що доповнили львівські карнавальні розваги наприкінці 40-х років XIX ст., були продовженням традиції родинних забав сільського греко-католицького духовенства. Останні, хоч і збирали чимало гостей, однак зберігали приватний характер. Такі завави, що відбувалися на храмові свята по сільських парафіях, не обходилися без участі жінок і різноманітних розваг, зокрема танців¹³. Після 1849 р. львівські “руські бали” зайняли центральне місце серед розваг священницьких родин – танці, що вперше з’являлись як бальні у Львові, згодом танцювалися на приватних вечірках, а вбрання, побачені на львівських балах, ставали зразком для наслідування.

Безпосередніми попередниками “руських балів” у Львові були бали, котрі ще перед 1848 р. відбувалися в карнавальну пору в Греко-католицькій духовній семінарії. Про них згадував о. Клим Вахнянин, батько Анатолія Вахнянина: “в м’ясниці аранжовано в семінарії “бали”, на котрих гуляно “гуцульські танці” і чардаша (іменно венгерські студенти)”¹⁴. Можливо саме цих семінарійних балів стосувалося оповідання Леопольда фон Захер-Мазоха “Бал руських богословів”, перекладене і передруковане 1880 року в львівській “Зорі”. На думку письменника, ці бали були єдиною нагодою для майбутніх священників знайти собі дружину. У зв’язку з цим молодь поводитися на них скромніше й моральніше, ніж на німецьких чи французьких балах. На такому балі намагалися привабити не сотню молодих очей, а одне вірне серце. Протягом бальної ночі молодь мусила пройти всі стадії любовного роману – від першого знайомства аж до сватання¹⁵.

Л. Захер-Мазох вбачав саме в матримоніальних потребах головну причину семінарійних балів. Натомість організатори власне “руських балів” від початку їх проведення у 1849 р. ставили перед собою насамперед політичні цілі. Оскільки галицько-руська ідентичність у 40–60-х роках XIX ст. головним чином будувалася навколо формули “ми – не поляки”, “руські бали” мали продемонструвати духовну й національну незалежність галицьких русинів від польської публіки, що й спричиняло невдоволення останньої.

¹³ Барвінський О. Спомини з мого життя / Упоряд. А. Шацька, О. Федорук. Нью-Йорк; Київ, 2004. С. 71–78 (Цитую за виданням 2004 року, оскільки саме в ньому розділ про життя греко-католицького духовенства, в оригіналі надрукований у журналі “Нива” за 1926 р., включено до споминів О. Барвінського). Водночас Анатоль Вахнянин, покликаючись на спомини батька, стверджував, що в добу Маркіяна Шашкевича празникові завави священників по селах відбувалися без їх дружин і доньок, і музик не запрошувано: “молодіж не з’їздила на танці. Взагалі на празниках і не танцювано. Часом лише дехто з священників під вечер підгорнув капоту трохи до гори (підняв будь то поли) і пішов без музики solo козачка, дріботів, ходив на пальцях, спинав ся, присідав, падав на руки” (Вахнянин А. Спомини з життя / Зладив К. Студинський. Львів, 1908. С. 135).

¹⁴ Вахнянин А. Спомини... С. 133.

¹⁵ [Захер-Мазох Л.] Баль руських богословів // Зоря (Львів). 1880. Ч. 22. 27 листопада. С. 287–289.

Традиція "руських балів" була започаткована 18 лютого 1849 року "русько-народною забавою", що відбулася, так само як інші заходи Головної Руської Ради, у Митрополічій палаті на Святоюрській горі у Львові. Вона була присвячена поверненню делегації Головної Руської Ради, що представляла русинів Галичини перед новим цісарем Францом Йосифом, з Оломоуца й Праги. Того дня зранку відбулося недільне Богослуження в Успенській церкві, а близько 8 години пополудні розпочалася забава, що стала подією значної соціальної ваги. З допису в "Зорі Галицькій" довідуємося про участь у ній найвищих австрійських цивільного й військового посадовців у провінції, намісника Агенора Голуховського та військового коменданта Галичини генерала Едуарда Вільгельма Гаммерштайна, а також представників Львівського магістрату. На забаву "з села прибули священники з своїми женами і родинами". Коли молодь танцювала "руські" та інші танці, "статечніші особи" розмовляли між собою. Близько опівночі танцювальна забава перетворилася в політично-літературний бенкет: усі сіли за стіл, де піднімали тости за цісаря, присутніх урядовців, митрополита, врешті за депутацію від руського народу, і читали на їх честь вірші. Далі забава успішно тривала до ранку¹⁶.

Ново знайдена традиція "руських балів" закріпилася в 1850 і 1851 роках. Хоч наступний "руський бал" 19 лютого 1850 року не був присвячений якійсь політичній акції, однак він відбувався після того, як у римо-католиків минув карнавальний період (13 лютого), і мав на меті продемонструвати рівнорядність руського церковного календаря, забезпечену новими конституційними свободами. Зусилля протилежної сторони перешкодити балу не зупинили його організаторів: "не збивало нам і на противниках, которіі всякими силами старалися все уничтожити, іменно уживали до того мильних поголосок, же Архиепископ лат[инського] обр[яду] наказав тот бал, що те есть ложею всякому понимаючому права конституційнійі есть ясно"¹⁷. У 1851 році день Великодня, а отже й період Великого Посту за юліанським ("руським") і григоріанським ("латинським") календарями співпадав¹⁸, тому дата проведення "руського балу" не мала політичного значення. Як і на попередніх балах, на балі 1851 року були присутні галицький намісник і греко-католицький єпископ Григорій Яхимович¹⁹.

З настанням неоабсолютизму недавно народжена традиція "руських балів" перервалася до наступного періоду політичної лібералізації²⁰ і відродилася уже в нових політичних обставинах початку 1860-х років. Відновлення конституційного правління в монархії, проведення перших виборів до Галицького

¹⁶ Зі Львова. Дня 7/19 Лютого // Зоря Галицька (Львів). 1849. Ч. 15. 21 лютого. С. 89–90.

¹⁷ Львів. 20 Лютого (4 Марта) // Зоря Галицька. 1850. Ч. 19. 6 березня. С. 113–114.

¹⁸ Див. календарну частину в щорічному календарі "Перемішлянин" на 1851 і 1852 роки.

¹⁹ Край родимий // Зоря Галицька. 1851. Ч. 15. 22 лютого. С. 126.

²⁰ Принагідно галицько-руська преса інформувала про "слов'янський" бал у Відні, наголошуючи на руських народних елементах, використаних у бальній музиці (Всячина // Зоря Галицька. 1854. Ч. 9. 1 березня. С. 108).

сейму, поява політичної преси, небувале пожвавлення суспільно-політичного життя – все це викликало відчуття ейфорії в галицько-руської освіченої публіки. Це піднесення проявилось і в організації, проведенні та висвітленні на сторінках преси “руських балів”. Особлива увага до них була зумовлена й тим, що вони набули ще більшого, ніж у попереднє десятиліття, антипольського спрямування, відігравши роль символічного виклику польській громадськості та сприяючи духовному відчуженню галицьких українців від неї.

Бали проходили в час жалоби патріотично налаштованих поляків за полеглими у варшавських демонстраціях у лютому 1861 р. Польську національну жалобу було оголошено 3 березня 1861 р. після похорону п'ятьох учасників патріотичної демонстрації. Наступні маніфестації у Варшаві й нові жертви серед мирного населення посилили патріотичні почуття, що резонували з національним піднесенням Січневого повстання 1863 року, а тоді загострилися від розпуки поразки. Національна жалоба проявлялася наочно в чорних траурних вбраннях жінок, скромних зачісках, униканні штучних прикрас і барвистих кольорів. У відповідь царський уряд намагався заборонити носити ознаки трауру. За таких обставин у проведенні або в ігноруванні балів кодувався значний політичний зміст. 9 лютого 1864 р. царська влада Варшави зорганізувала під військовою охороною в палаці намісника карнавальний бал, аби продемонструвати, що вона контролює життя міста. Водночас тисячі учасників Січневого повстання висилали на заслання²¹. Траур тривав до 1866 р., коли було оголошено амністію. Після завершення жалоби польська публіка знову активно повернулася до балів та інших розваг²².

Патріотичні акції солідарності з варшав'янами відбувалися у Львові, починаючи з березня 1861 р., у різних формах: відправи за полеглих, співання національних гімнів, масової публічної молитви, вбирання національного історичного одягу, зокрема шапок-”конфедераток” (“рогатівок”). 10 квітня 1861 р. патріотично настроєні польки одягнули у Львові траурні строї, вшановуючи розстріляних варшав'ян, і носили їх упродовж кількох наступних років. У такій суспільній атмосфері польська громадськість ігнорувала карнавальні бали 1862 і наступних років. Зокрема, преса застосовувала остракізм щодо тих пань, які відвідували приватні бали або ж з'являлися публічно в надмірно прикрашених капелюшках²³.

²¹ *Kieniewicz S.* Warszawa w powstaniu Styczniowym. Warszawa, 1956. S. 225–227.

²² Про польську траурну костюмерну культуру першої половини 1860-х років див.: *Możdżyńska-Nawotka M.* O modach i strojach. Wrocław, 2004. S. 229–236.

²³ *Schnür-Peplowski S.* Z przeszłości... S. 612–619. Про польські релігійно-патріотичні маніфестації 1860–1862 років див. також: *Трусевич С.* Маніфестаційний рух в Західній та серед польського населення Східної Галичини у 1860–1862 рр. // Збірник робіт аспірантів філологічного та історичного факультетів / Львівський ордену Леніна державний університет ім. І. Франка. Львів, 1963. С. 93–103.

До організації "руських балів" 60-х років XIX ст. безпосередньо спричинилося львівське товариство "Руська Бесіда", створене в грудні 1861 р. Згідно зі статутом, товариство мало на меті згуртування освічених верств русинів, об'єднання їх у товариську спільноту та організацію громадського відпочинку. Серед можливих забав вказувалися "балі згромаджень"²⁴. Про бал 1862 року було оголошено на першому публічному зібранні членів "Руської Бесіди" 21 січня того року. За словами дописувача газети "Слово", протягом наступних двох тижнів увага львівської публіки була прикована до цього "нового виступлення Русинів на полі публічного життя"²⁵. Ідея проведення "руського балу" під час польської жалоби кидала неприхований виклик концепції національної спільноти поляків і українців, якої дотримувалася значна частина освічених галичан того часу, в тому числі й руського походження. Найімовірніше саме того року відбулася поетична полеміка двох знакових постатей Галичини: Платона Костецького (1832–1908), поета й журналіста, у середині 1850-х років активного автора "Зорі Галицької", що персоніфікував собою ідею польсько-українського поєднання, і Богдана Дідицького (1827–1908), інтелектуального лідера непольської частини галицько-руської спільноти, редактора "Слова", а згодом чільного представника русофільського напрямку. П. Костецький з осудом запитував русинів у вірші, який роздавали перед балом: "Wy chcecie tańczyć?" ("Ви хочете танцювати?")²⁶. Б. Дідицький відповідав полемічною поемою "Ruś będzie tańczyć!" ("Русь буде танцювати!")²⁷. У ній стверджувалося, що Русь вже звільнилася від кайданів і буде танцювати, поки поляки "дрімають в жалобі"; коли ж останні повстануть, Русь затанцює з ними так, як колись Хмельницький

²⁴ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛНБ НАН України), відділ рукописів, ф. 1 (Наукове товариство імені Шевченка), спр. 486/1 (Статут товариства "Руська Бесіда"), арк. 1–2.

²⁵ Слово. 1862. 8 лютого. Ч. 8. С. 32.

²⁶ Цікаво, що в іншому, ранішому вірші той же П. Костецький залишив щирий ліричний опис переживань хлопця й дівчини під час руських танків – "козака скочного, тужной коломийки": *Taneć // Poezyi Platona Kosteckiego. Lwów, 1862. S. 85–86.*

²⁷ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 2 ("Народний Дім"), спр. 330/1 (Папери Б. Дідицького), арк. 58–63. Датування поетичного диспуту П. Костецького і Б. Дідицького щодо "руського балу" є приблизним. На жаль, не вдалося відшукати опублікованого вірша П. Костецького. Натомість серед паперів Б. Дідицького зберігаються чотири різні автографи вірша "Ruś będzie tańczyć!" Повертаючись наприкінці життя думками до подій початку 1860-х років, Б. Дідицький не зміг встановити точного часу створення вірша. На автографі з 1899 р. він датував його 1864 роком, а в приписці на іншому автографі припускав, що вірш було написано в 1864 або ж 1865 році, у час польської жалоби після повстання 1863 року. У брошурі "Wędziemy tańczyć! Будем танцювати!" [Б. м., 1903] вірш, очевидно на підставі споминів того ж Б. Дідицького, датується вже 1863 роком. Очевидно, що з відстані часу головним орієнтиром для Б. Дідицького було Січневе повстання, до якого він й прив'язував час написання свого вірша. Однак слід врахувати, що польська жалоба була оголошена ще перед повстанням, а відновлення руських балів уже в 1862 р. спровокувало помітну напругу в суспільному житті Галичини, на що вказують дописи в тогочасній пресі. Їй цілком відповідав дух вищезгаданої поетичної полеміки.

з козаками. Цей вірш, у свою чергу, розійшовся в багатьох рукописних списках²⁸.

Польська публіка Львова (“вулична партія”, за висловом газети “Слово”) всіляко бойкотувала “руські бали”, вбачаючи в них прояв зради й братовбивства. Перед початком балу 4 лютого 1862 року на вулиці перед “редутовою залою” театру Скарбека зібрався численний невдоволений натовп, який проте усунула поліція²⁹. Натомість в очах галицько-руської публіки бали першої половини 1860-х років були актом духовного визволення від поляків, наочною демонстрацією того, що вона має право забавлятися незалежно від польської жалоби, так само як це роблять чехи, серби та інші народи³⁰. Для старшого покоління галицьких русинів, представників так званого “святоюрського” угруповання, особливе значення мало те, що на бал прийшли австрійські урядовці й офіцери, отже він отримав офіційне визнання і не суперечив австрійській лояльності³¹. А для молодого студента-народовця Анатоля Вахнянина “руський бал” 1862 року був одним з проявів перелому на краще в українському національному житті³².

Два “руські бали” 1862 року були, мабуть, найуспішнішими й наймасовішими серед інших “руських балів” 60-х років XIX ст. На перший з’їхалося близько 600 осіб; наступний, що відбувся 21 лютого також у “редутовій залі” театру Скарбека, зібрав, за оцінкою кореспондента “Слова”, близько 900 осіб³³. Того ж року “руські бали” почали відбуватися не тільки у Львові й не тільки в карнавальну пору³⁴.

Обидва львівські бали сприймалися як великий громадський успіх ще тому, що вони продемонстрували солідарність різних генераційних сегментів галицько-руської публіки й підтримку австрійського уряду. Справді, до організації балів 1862 року були причетні як “старша” (русофільська), так і “молода” (народовецька) Русь. Господарями балів були о. Теофіл Павликів (1821–1905) і професор гімназії Климентій Мерунович – обидва чільні постаті “староруського” табору й майбутні русофіли, господинею на обох балах виступала дружина пароха львівської церкви св. Параскеви о. Якова Шведицького. Натомість

²⁸ К. Устиянович приписував авторство Ксенофонтіві Климковичеві (*Устиянович К. М. Ф. Раевській и російській панславизм. Спомини з пережитого и передуманого. Львів, 1884. С. 21*). Насправді останній лише брав активну участь у його розповсюдженні.

²⁹ Вістник (Відень). 1862. Ч. 12. 18 лютого. С. 48.

³⁰ Дописи // Вістник. 1863. Ч. 13. 28 лютого. С. 50.

³¹ Присутність галицького намісника, штабних офіцерів і урядовців “поставили явний доказ узнання Русинів в природном їх праві” (Слово. 1862. 8 лютого. Ч. 8. С. 32).

³² *Вахнянин А. Спомини...* С. 41.

³³ Новинки // Слово. 1862. Ч. 8. 8 лютого. С. 32; Новинки // Слово. 1862. Ч. 12. 22 лютого. С. 48.

³⁴ Наприклад, у жовтні 1862 р. в Бережанах за участі близько 400 осіб, що з’їхалися з навколишніх сіл, відбувся бал руської молоді. Його розпочали співом національного гімну “Мир Вам, браття”, молодь була в народних строях, під час балу декілька разів танцювали коломийку. Все “тоє показало тутейшому жителяству, що ту не Польща, іно Русь” (Новинки // Слово. 1862. Ч. 84. 5 листопада. С. 330).

танцями керували студенти Володимир Качала (1844–1894), активний діяч першої львівської народовецької громади, і Юліан Нижанківський (1838–1891), майбутній актор театру “Руської Бесіди”³⁵. У баченні дописувачів галицько-руської преси, зібрана на бал публіка представляла весь руський народ у Галичині, включаючи консерваторів і романтиків, народовців і старорусинів. Серед неї виділялися священики, студенти, дівчата-”красавиці” й австрійські цивільні службовці. Руські “честні отці” могли із задоволенням спостерігати, як “руська молодіж” танцювала руських народних танків “козака” й “коломийки”³⁶. Усі разом, хоч і зненавиджені революціонерами-поляками, були під надійною опікою австрійського уряду. Таким чином “руський бал” утілював ідеальну картину політичних відносин у провінції в “староруській” версії. Вживаючи вислів Роберта Немеса, це був галицько-руський варіант “політики танцювальної зали”.

Суспільну атмосферу, в якій відбулися “руські бали” 1862 року, передає спогад його учасника: “розпочалися тогда межі Поляками и Русинами острії спори о народности. Поляки затыгнули були тогда на свої голови конфедератки, а руска молодіж козацькіі шапки с червоними верхами. На кождім кроку перечилися і сварилися, а нераз приходило і до бійки. Почувствіе народне межі русинами розбудилося до найвисшой степени; не було тогда еще спорящих партій межі русинами, молодіж і старші держалися разом і діяствовали в найбільшій согласію. В Варшаві прийшло до столкновения народа с войском [...] Польки натягнули жалобу по упавших, Русинки убрали на себе народний стрій; вишивані сорочки, горсенти, а чорноволосі головки украшали в бинди і цвіти; молодіж руска устроїла во Львові велику забаву під назвою рускій баль. На той баль зійшлося і з’їхалося безчисленне множество гостей; явилися на нем тоже і високопоставленіі особи, як: намістник гр. Менсдорф с свитою і численною генералицією, всі начальники найвисших урядів, всі рускі каноники, питомці семинарії, всі академики, безчисленне множество священників і містних людей руских так, що великая саля і прибочніі комнати скарбковского театра була битком набита”³⁷.

Про львівські “руські бали” галицько-руські діячі з гордістю повідомили редакцію петербурзької “Основи”. Яків Головацький у листі до редактора Василя Білозерського передавав вітання подружжю Кулішам і шкодував, що ті не могли бути свідками останніх досягнень “руської братії” у Львові: “каби, сердешні, були приїхали хоть на пробу танців в Бесіді, або і на наш руський баль, котрий відбувся 23-го січня в редутовій салі на вдивовижу всього Львова, – най би

³⁵ Вістник. 1862. Ч. 11. 15 лютого. С. 43; Ч. 18. 20 лютого. С. 70.

³⁶ А. Вахнянин, учасник балу 1862 року, згадував: “на бали стануло нас яких 20 пар до сего козачка. Старшина обступила нас і тішила ся уданим нашим гулянем. На тім бали був і намістник тодішний гр. Менсдорф Пуйлі, військовий чоловік, прихильний до Русинів, до австрійських “тирольців всходу”. Він придивлявся нашим еволюціям з присюдами і щупаком та замітив: «Die Leute haben wahre Kautschukfüsse»” (Вахнянин А. Спомини... С. 41).

³⁷ Отець Володимір Терлецкій // Русская Рада (Львів). 1889. № 2. 19 січня. С. 12.

шановний наш пан Куліш побачив, як то гарно по-козацьки поубирилися наші молодці-студенти та гуляли з нашими львовськими красавицями козака і коломийку, побрязкуючи брязкачами! – Ех! – сказав би сердега: “Ще не вмерла козацькая руськая мати!” Нашим публичним виступом показали ми нерадивим ворогам і недоброжелателям нашим, що русини суть і живуть своерідним життем в древній столиці князя Льва”³⁸. У значно іронічніший спосіб “руска забава в нашім Львові” була представлена на карикатурі, вміщеній в рукописному сатиричному часописі “Гомін”, що виходив у стінах греко-католицької духовної семінарії (див. ілюстрацію)³⁹.

*Львівська семінарія першу
руску забаву в нашім Львові
представляють...*

Ілюстрація.

“Як собі гденекотри першу руску забаву в нашім Львові представляют...”
(Гомін. 1862. Ч. 1. 11 (29) березня)

³⁸ Основа (Санкт-Петербург). 1862. № 7. С. 68.

³⁹ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 154 (О. Партицький), спр. 22, арк. 2 зв.

Наступного 1863 року спочатку відбулися дві менші “забави з танцями” в кімнатах “Руської Бесіди” у “Народному Домі”. Очевидно їх успіх спонукав до створення окремого “балевого комітету” і організації великого “балу руських академиків”⁴⁰. Він відбувся 12 лютого в залах міської Стрільниці за участю галицького намісника. Присутні майже 400 осіб забавлялися до 7 години ранку⁴¹. Для участі в цьому балі навмисне залишилися довше у Львові руські депутати Галицького сейму, що перед тим перервав свою роботу⁴².

Того ж року карнавальні “руські бали” набули характеру загальногалицької акції. Вони відбулися в найбільших східногалицьких містах – Перемишлі, Бережанах, Тернополі, Коломиї, Галичі. Організацію балів координував комітет, що збирав кошти для учнівської молоді, та його провінційні філії⁴³. Як і попереднього року, тривала польська національна жалоба, і “руські бали” 1863 року отримали неприхильні коментарі в польській пресі. Польська публіка всіляко намагалася їм завадити, що викликало невеликі вуличні сутички. Зокрема, львівська “Gazeta Narodowa” повідомляла, що в Бережанах, незважаючи на присутність охорони й жандармерії, у танцювальній залі було вибито вікна й облито чорнилом сукні “бальних дам”⁴⁴. Олександр Барвінський, учасник тернопільського балу 1863 року, що відбувався в будинку Тернопільської гімназії за дозволом її директора українця Василя Ільницького (1823–1895), так згадував про тогочасну політичну атмосферу в місті: “На сей баль з’їхалися численно священниці сем’ї з цілого Поділля (світської інтелігенції майже зовсім не було – хіба дуже рідкі одиниці) [...]. Участь в сім балю брали також деякі старші ученики Русини. Сей баль випав саме під час “народової жалоби польської”, обходженої тоді Поляками “za poległych” і роздратував їх до того степеня, що якраз, коли почалися танці в гімназійній салі, вибито там вікна. Се не спинило забави, котра таки відбулася, але такий напад з улиці довів до певного роз’ятрення між Поляками і Русинами”⁴⁵.

Ідилічна картина внутрішньо-національної солідарності, продемонстрована на перших “руських балах”, не витримала випробовування часом. Революційні події 1863 року внесли видимий розбрат у середовище галицько-руської публіки: молоді народовці почали публічно дистанціюватися від старорусинів і

⁴⁰ Слово. 1863. Ч. 12. 17 січня. С. 8; Ч. 5. 28 січня. С. 22; Ч. 6. 31 січня. С. 28.

⁴¹ Слово. 1863. Ч. 10. 13 лютого. С. 44.

⁴² Дописи // Вістник. 1863. Ч. 11. 21 лютого. С. 41.

⁴³ Вістник. 1863. Ч. 13. 28 лютого. С. 50. Див., зокрема, опис перемишльського балу: Дописи // Вістник. 1863. Ч. 7. 7 лютого. С. 26.

⁴⁴ Więcej już po balu – chodźmy na pogrzeb // Gazeta Narodowa (Lwów). 1863. № 17. 25 stycznia. S. 3. Див. також опис бережанського балу в галицько-руській пресі: Вістник. 1863. Ч. 20. 25 березня. С. 77–78; Слово. 1863. Ч. 12. 21 лютого. С. 51.

⁴⁵ Барвінський О. Спомини з мого житя. Львів, 1912. Ч. 1. С. 43. Польського школяра, який вибив вікно, відразу ж ввіймав військовий патруль. Див. опис тернопільського балу: Слово. 1863. Ч. 13. 25 лютого. С. 56.

налагоджувати контакти з польськими революціонерами⁴⁶. У 1863 р. в народовецькій пресі появився критичний тон щодо руських балів, який надалі поступово наростав. Чільний ідеолог раннього народовецького руху Данило Тянячкевич (1842–1906) стверджував у програмовій статті “Письмо до громади”: “балі вимовляютьця у нас звичайне доброю цілею! Але чи це не застаріла засада? Хто мав би щиру волю офірувати на народню ціль, той дав би певно і без балю. А згадайте тільки, кілько-то протратитця даремне грошей через дорогу, кілько за час побиту в місті, кілько піде на убранне? Но послушайте, найшлася ще одна причина, аби виготовляти балі, а це справді дитинна: се б то, аби Ляхам показати, що ми не тримаєм з Варшавською жалобою! Господи! оце спосіб показатись самостайнім народом?! а спитаймо, чи маєм ми добрий буквар для руської дитини, чи є в нас хоча-би одна добра школа сільська, чи маєм такий заклад, де убога молодіж знаходила-б притулок?”⁴⁷

Політичний конфлікт між українськими й польськими політиками в Галичині, що так сильно проявився в 1861–1863 рр., дещо вщух на початку 1864 р. Пізньої осені й зимою 1863 р. до ранніх народовців у Львові, що представляли “молоду Русь”, долучилася невелика, але активна група польських “хлопоманів” із Наддніпрянської України, що прагнули українсько-польського порозуміння. У січні–лютому 1864 р. львівські народовці намагалися, щоправда безуспішно, укласти політичний союз із польським Національним урядом. У польській і галицько-руській періодиці несміливо почала обговорюватися можливість порозуміння⁴⁸. У таких обставинах галицькі русини обмежилися до участі в загальноміських “редутах”, на яких “були маски в руских простонародних уборах”⁴⁹. Однак потепління в польсько-руських відносинах у Галичині було короткотривалим.

У 1865 р. два “руські бали” відбулися в недавно завершеному залі “Народного Дому” у Львові. Щойно перед тим в ньому виступав новостворений український театр “Руської Бесіди”. Газета “Слово” повідомляла, що головний зал був “по раз первий для забав с танцями всякими декораціями і драперіями, образами і цвітами пристроений, при блестящом освітленію газовом о 200 полонінях. Для більшої вигоди присоединено до салі всі комнати Бесіди руской і музей Дома

⁴⁶ Про еволюцію раннього народовецького руху див.: *Середа О.* Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861–1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1999. Вип. 34. С. 199–214.

⁴⁷ [Тянячкевич Д.] Письмо до громади // *Мета* (Львів). 1863. № 3. С. 244. Підпис: *Невідомий з-поміж гурту*.

⁴⁸ Про співпрацю народовців і польських “хлопоманів” див.: *Studzinski C.* Powstańcy polscy z r. 1863 w redakcji ukraińskiej “Mety” // *Ziemia Czerwieńska* (Lwów). 1937. R. III. Zesz. 1. S. 69–111. Про переговори з польським Національним урядом див.: [Stella-Sawicki J.] *Udział Galicji w powstaniu 1863–1864. Wyjątek z pamiętników Pułkownika Strusia* // Wydawnictwo materiałów do historii powstania 1863–1864. Lwów, 1890. T. 2. S. 68–69; *Трусевич С.* Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 60–70-х роках XIX ст. Київ, 1978. С. 98–111.

⁴⁹ Дописи // *Вістник*. 1864. Ч. 10. 20 лютого. С. 39.

Народного на будуари, буфети і їдальні"⁵⁰. Уперше для запрошення на "руський бал" була використана газетна реклама. Обидва бали 1865 року (2 і 16 лютого) відбулися загалом добре, особливо другий, на який прибуло чимало гостей з далеких околиць. Як і в попередні роки, їх відвідали намісник, ряд урядовців, а також університетські професори з родинами⁵¹.

Зал "Народного Дому" став популярним місцем проведення й інших карнавальних балів – військових, друкарів тощо. Однак рівень власне "руських балів" уже в наступні роки поступово знизився. У 1866 р. замість балу влаштовано скромнішу "забаву з танцями"⁵², а в 1868 р. бал узагалі не відбувся через скрутне фінансове становище "Народного Дому". Знову з розмахом проведено "руські бали" в 1870 р.: перший – 3 лютого, незважаючи на 20-градусний мороз, другий – 17 лютого, врешті 1 березня виділ "Руської Бесіди" додатково влаштував ще й "забаву з танцями"⁵³.

Але вже наступного 1871 року традиція "руських балів" перейшла через серйозну кризу, зумовлену остаточним розколом галицько-руської спільноти на русофільсько-староруське й українофільсько-народовецьке угруповання. Загострення конфлікту між цими угрупованнями відбувалося в складних обставинах автономізації Галичини та посилення польських позицій у провінції. Наприкінці 1860-х років частина народовців на чолі з Юліаном Лаврівським намагалася досягнути компромісу з польськими політиками, тоді як старорусини й русофіли ставали політичними аутсайдерами⁵⁴. Народовці й русофіли почали створювати паралельні й ворогуючі між собою структури суспільно-політичного життя, що робило проведення спільного галицько-руського балу дуже проблематичним. На виборах 1870 року до виділу (правління) "Руської Бесіди", що традиційно займався організацією "руського балу", здобули перевагу народовці, що уже виростили зі студентського віку⁵⁵. Відтоді "Руська Бесіда" зайняла виразно українофільську позицію. Як наслідок, в 1871 р. у Львові відбулися два конкуруючі між собою "руські бали": 26 січня свій бал провело студентське русофільське товариство "Академічний кружок", а 7 лютого – "Руська Бесіда"⁵⁶. Не маючи достатніх матеріальних засобів, надалі "Руська

⁵⁰ Новинки // Слово. 1865. Ч. 4. 25 січня. С. 4. На самому ж балу виявилось, що "просторонність салі і прилежачих комнат била в порівняно до числа гостей за обширна" (Дописи // Вістник. 1865. Ч. 8. 11 лютого. С. 30–31).

⁵¹ Новинки // Слово. 1865. Ч. 7. 4 лютого. С. 4; Новинки // Слово. 1865. Ч. 11. 18 лютого. С. 4.

⁵² Новинки // Слово. 1866. Ч. 4. 24 січня. С. 4; Новинки // Слово. 1866. Ч. 9. 10 лютого. С. 4.

⁵³ Новинки // Слово. 1870. Ч. 3. 22 січня. С. 4; Новинки // Слово. 1870. Ч. 7. 5 лютого. С. 4; Новинки // Слово. 1870. Ч. 11. 19 лютого. С. 4; Новинки // Слово. 1870. Ч. 13. 26 лютого. С. 4.

⁵⁴ Мудрий М. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60–70-і роки ХІХ ст.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 1997. Вип. 3–4. С. 58–117.

⁵⁵ Правда (Львів). 1870. Ч. 4. С. 191.

⁵⁶ Слово. 1871. Ч. 5. 28 січня. С. 4.

Бесіда” влаштувала в карнавальний період скромніші й дешевші щосуботні “вечорниці” (“забави з танцями”) та утримувалася від проведення балів⁵⁷.

Бали, що далі відбувалися в “Народному Домі” заходами “Академічного кружка”, теж втратили розмах і суспільний статус. Наприклад, хоча “руський бал” 8 лютого 1876 року й зібрав у “Народному Домі” близько 300 учасників, ранг присутніх урядових гостей разюче впав (газета “Слово” відзначила присутність тільки крайового шкільного інспектора з дружиною)⁵⁸. Позаяк проведення повноцінного балу вимагало великих коштів, наступного разу “Академічний кружок” організував тільки “забаву з танцями”⁵⁹. Очевидно, “руські бали” та “забави з танцями” продовжували відігравати певну роль у товариському й особистому житті багатьох молодих галичан. Той же бал 1876 року залишився, мабуть, теплим спомином у серцях Ольги Рошкевич й Івана Франка, що були присутніми на ньому⁶⁰. Через три роки вони ж планували зустрітися на “забаві з танцями” у Львові – “на всіх таких забавах звичайно ліпше бавляться, ніж на балах”⁶¹. Однак “руський бал” перестав бути визначною патріотичною маніфестацією і зайняв другорядне місце в суспільному житті провінції.

Суспільне значення “руських балів” занепало з кількох причин. Однією з них була криза в староруському угрупованні, зумовлена крахом традиційної антипольської політики в умовах дуалізму та автономізації Галичини. “Стара Русь” не мала на початку 70-х років XIX ст. необхідних ресурсів і підтримки австрійського уряду, щоби спромогтися на організацію масштабних “руських балів”. Виразний розкол у галицько-руському суспільстві на українофільську та русофільську течії, по суті, виключав можливість проведення загальноруського балу. Важливим чинником були й глибинні світоглядні зміни в суспільстві – поширення засад позитивізму, концепції “органічної праці”, що спричинили скептичне ставлення до національних маніфестацій, типових для попередньої епохи романтизму. Якщо в 1871 р. народовецький часопис “Основа” ще традиційно наділяв бал важливими національно-представницькими функціями (“най ся також і світ дізнає, що Русин доспів до того степені образованья, що і в забавах своїх станув на рівні з другими”, – так писали в газеті про тогорічний бал⁶²), то з 1872 р. в оцінках народовецької преси переважав критичний скептицизм щодо суспільної користі від дорогих бальних забав.

⁵⁷ Основа (Львів). 1872. Ч. 7. 25 січня. С. 4; Новинки // Правда. 1873. Ч. 2. 27 лютого. С. 93.

⁵⁸ Новинки // Слово. 1876. Ч. 13. 10 лютого. С. 3.

⁵⁹ Новинки // Слово. 1876. Ч. 16. 19 лютого. С. 3.

⁶⁰ “Не знаю, які ремінценці повезла ти із балу і із Львова. Мені із цілого того случаю осталися в пам’яті і в серці лиш тоті хвили, коли я був при тобі, коли-м міг говорити з тобою...” – писав І. Франко до О. Рошкевич 29 лютого 1876 р. (Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Київ, 1986. Т. 48: Листи (1874–1885). С. 46).

⁶¹ Франко І. Зібрання творів. Т. 48. С. 141.

⁶² Основа. 1871. Ч. 6. 31 січня. С. 131.

* * *

Що вирізняло “руський бал” серед інших львівських балів? За задумом організаторів їх визначальними особливостями мали бути “руські танці”, руські строї і руська мова учасників. Були й інші характерні деталі. Наприклад, другий бал 1862 року розпочався не танком, а хоровою піснею у виконанні зібраних “молодців” – тодішнім гімном галицьких русинів “Мир Вам, браття”. На цьому, як і на інших балах, під час перепочинку серед танців, що наставав коло півночі, хор співав українські народні й патріотичні пісні, а також “Многая літа” для присутніх високих австрійських посадовців⁶³. Перемишльський “руський бал” 1863 року розпочався піснею “Щастя нам Боже”, а потім танці чергувалися з піснями. Дописувач до віденського “Вістника” стверджував, що саме в цьому полягав справжній руський звичай – “піснь і танець разом”⁶⁴. Отож, на “руських балах” був, як правило, присутній співочий хор.

Особливістю “руських балів” були українські танці, які вводилися в міську культуру поряд з традиційними бальними танцями. Уже на першому балу 1849 року молодь танцювала “коломийку” й “козака”⁶⁵ – найпоширеніші в Галичині народні танки⁶⁶. “Руські бали” відіграли особливу роль у розвитку українського танцювального мистецтва та у творенні української “високої” культури. У політичному контексті середини XIX ст. танці “коломийка” й “козак” були не тільки формою розваги, а мали в очах патріотично налаштованої руської публіки символічне навантаження, відображаючи руський національний характер⁶⁷.

⁶³ Львів. 20 Лютого (4 Марта) // Зоря Галицька. 1850. Ч. 19. 6 березня. С. 113–114; Слово. 1862. Ч. 8. 8 лютого. С. 32; Новинки // Слово. 1865. Ч. 4. 25 січня. С. 4.

⁶⁴ Дописи // Вістник. 1863. Ч. 7. 7 лютого. С. 26.

⁶⁵ Зі Львова дня 7/19 лютого // Зоря Галицька. 1849. Ч. 15. 21 лютого. С. 89–90.

⁶⁶ Галицькі українські народні танці здебільшого поділяють на дві групи – коломиїкової та козацькової будови. Якщо коломиїка була найвідомішим танком українців Галичини, то козак зустрічався тільки на галицькому Поділлі та в окремих регіонах Гуцульщини. Дослідники вважають його поширення в Галичині прикладом того, що “місцеві музичні діалекти збагачувалися особливостями східноукраїнської музики” (Торжество історичної справедливості. Закономірність возз’єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі / Відп. ред. М. М. Олексюк. Львів, 1968. С. 213). Див. також: *Harasymczuk R. W. Tańce huculskie. Lwów, 1939. S. 80–117.*

⁶⁷ Наприклад, один з дописувачів “Зорі Галицької” вважав, що щиро-солодкі мелодії та жалісливі звуки коломиїки були співзвучними з життям та історією народу, а сам танець передавав думки народу (*Шехович С. Коломиїка на зрілищі // Зоря Галицька. 1851. Ч. 17. 1 березня. С. 142*). А ось характерна цитата з газети “Слово”: “Нута бо і кроки так миленьки, що в них пробиваєся характер народа руского, а при том і іскуснії скоки, которіи здражают, що той сердешний народ бил смілий і мужественний, веселился і унивал, жил в добрі і злі, терпіл, а все таки співал” (Дописи // Слово. 1862. Ч. 13. 26 лютого. С. 51).

На початку 1850-х років головним національним танком вважалася коломийка. Так само як інші форми національної культури, що походили з народної традиції, коломийка мала завоювати на “руських балах” рівнорядне місце з іноземними бальними танцями і тим самим довести повноцінність власної культури. Очевидно, що коломийка, яку танцювали на львівських балах – “с розличними фігурами” (або ж “львівська коломийка з фігурами”, як її називали в “Зорі Галицькій”), трохи відрізнялася від звичайної народної коломийки. Ця відмінність була наочно продемонстрована на балу 1850 року, коли коломийку протанцювала спочатку львівська міська молодь, а тоді сільські “красавиці” (доньки сільських священиків, а можливо спеціально запрошена сільська молодь): “танець тот, відтанчений львівською молодежію с различными фігурами, дуже красненько удався, плінивши серця всіх тим більше, коли то потому красавиці наші сельські, которіі і надобностью, і строем вкусним дуже ся відличали, в природній его красоті представили”⁶⁸. На балу 1851 року коломийку розпочали танцівниці міського німецького театру, а тоді до них приєдналася молодь з-посеред публіки⁶⁹. З газетних описів балу виявляється, що окремі пари імпровізували на самому балу й впроваджували до коломийки нові фігури. Зокрема, нову “коломийку-русалку” з фігурами намагалися запровадити на балу 1865 року в Коломиї⁷⁰. На жаль, не вдалося знайти сучасних досліджень хореографів чи музикознавців, в яких була би висвітлена роль “руських балів” у “пересадженні” коломийки (а потім “козака”) з народного ґрунту на паркет танцювальної зали, і відповідно в трансформації самого танцю. Але цей процес, як і загалом формування та кодифікація власної національної культури, інакшою від польської, декілька разів розглядався на сторінках “Зорі Галицької” на початку 1850-х років⁷¹.

Під час активізації галицького козакофільства на початку 1860-х років особливе зацікавлення викликав “козак”. Зазвичай його танцювало менше пар, ніж коломийку, яку тоді вміли вже навіть австрійські офіцери⁷². Наприклад, на бережанському балі восени 1862 року “другого нашого танця козака” не танцювали зовсім, “понеже дами тутейших сторін не суть еще в тім танци добре обучени”⁷³. Козак (козачок) вважався танком все ще поширеним у народі, але забутим серед

⁶⁸ Львів. 20 Лютого (4 Марта) // Зоря Галицька. 1850. Ч. 19. 6 березня. С. 114.

⁶⁹ Край рідимий. Львів // Зоря Галицька. 1851. Ч. 8. 29 січня. С. 69–70.

⁷⁰ Новинки // Слово. 1865. Ч. 9. 11 лютого. С. 4.

⁷¹ Северин Шехович (1829–1872), пізніше львівський публіцист русофільського спрямування, писав у 1851 р., що ще недавно коломийку танцювали тільки по курних хатах, а освічені верстви вважали її радше “скачними плясами”, ніж справжнім танком. Але після того, як коломийка появилася в помешканнях священиків, на балу в залі на Стрільниці, а врешті на сцені львівського театру (С. Шехович прихильно відгукувався на використання коломийки танцівницею місцевого театру Мінною Вернер), вона стала справжнім мистецтвом (*Шехович С. Коломийка на зрілищі // Зоря Галицька. 1851. Ч. 17. 1 березня. С. 141–142.*

⁷² Новинки // Слово. 1862. Ч. 8. 8 лютого. С. 32.

⁷³ Новинки // Слово. 1862. Ч. 84. 5 листопада. С. 330.

освіченої і міської публіки, хоч і відомим одне-два покоління тому⁷⁴. Газетний опис передає враження, яке викликав цей танець у порівнянні з коломийкою на балах 1862 року: "розгульний кроки козака в строгій такт совершаємі молодцями с прехорошим іскусством, ораз цілий лад танця, где ряд дам стає vis-a-vis с рядом мужчин – все то чинить сей танець в високій степені занимательним [...] Коломийка представляє образ цілого міра, где каждое общество по-своему стремится до вспільной всім ціли; а козак, то образ одного свободного богатырського братства, где один за всіх і всі за одного"⁷⁵.

Національно-представницький характер "руських балів" проявлявся також в особливому порядку танців. З 1850 р. першим танцем завжди була коломийка. Інколи танцювальну частину відкривав полонез, однак публіка демонстративно його не танцювала. Бал розпочинався тільки тоді, коли оркестр грав "нашу родинну коломийку"⁷⁶. Після коломийки йшов "козак", обидва танці повторювали декілька разів⁷⁷. Крім коломийки й козака, починаючи з балу 1862 року, зроблено спробу запровадити танець "аркан"⁷⁸.

Звичайно, на "руських балах" танцювали й "чужі" танці. На другому балу 1862 року послідовність танків була такою: коломийка, вальс, козак, мазур, кадрили, полька; подібна послідовність була також і на другому балі 1865 року: коломийка, вальс, кадрили, козак, полька, мазур⁷⁹. Хоча руські танці викликали більший інтерес, їх здебільшого могла танцювати тільки невелика група молоді, що спеціально вивчала їх перед балом⁸⁰. Інколи ця група складалася з артистів театру "Руської Бесіди". Натомість більш звичними для публіки були англійська кадрили і польський мазур. При їх виконанні інколи не всі пари могли поміститися в залі⁸¹.

⁷⁴ Мабуть, це відповідало дійсності. Кость Горбаль, згадуючи дитинство серед тисьменицьких міщан у 40-х роках ХІХ ст., описував, як танцювали поважні газдині й господарі, забравши поли довгих "капот" на руку, "козачка": "«Козачок вже вийшов з моди» – жалував ся на однім весілю передо мною поважний господар [...] ще перед трицяті роками" (Руслан (Львів). 1904. Ч. 235. 30 жовтня. С. 1).

⁷⁵ Новинки // Слово. 1862. Ч. 8. 8 лютого. С. 32.

⁷⁶ На другому львівському балу 1865 року "по прийнятому звичаю оркестра іграла на откритіє плясальної забави полонеса, но сами танці распочались тільки з второй музичной продукції, до якої ізбрана была наша родинна коломийка" (Новинки // Слово. 1865. Ч. 11. 18 лютого. С. 4).

⁷⁷ Новинки // Слово. 1862. Ч. 8. 8 лютого. С. 32; Новинки // Слово. 1862. Ч. 12. 22 лютого. С. 48; Дописи // Слово. 1862. Ч. 13. 26 лютого. С. 51.

⁷⁸ Новинки // Слово. 1862. Ч. 12. 22 лютого. С. 48.

⁷⁹ Новинки // Слово. 1865. Ч. 11. 18 лютого. С. 4.

⁸⁰ Перед балами 1862 року молодь навчилася танцювати козака й коломийку в запрошеного як вчителя танців актора театру Нижанківського. А. Вахнянин, тоді семінарист, згадував про це так: "до семінарії через якийсь час приходив до нас Нижанковський (пізнійший актор руської сцени) і виучив нас гуляти не лише коломийки, але і козака з 12 фігурами. Панночок учив він зокрема" (Вахнянин А. Спомины... С. 41). Також для руської гімназійної молоді в Бережанах за місяць перед балом 1863 року запрошено вчителя, що давав уроки "руського танцю" (Znowu bal w Brzeżanach // Gazeta Narodowa. 1863. № 21. 30 stycznia. S. 3).

⁸¹ Дописи // Слово. 1862. Ч. 13. 26 лютого. С. 51.

Національні костюми були ще однією поширеною в той час формою демонстрації національної ідентичності. У козацьких і народних костюмах на “руські бали” приходила насамперед молодь, що заздалегідь готувалася до українських танців. Старше покоління було здебільшого в звичайних балевих (“французьких”) вбраннях, проте значна частина публіки мала синьо-жовті “руські” відзнаки. На початку 1860-х років у національному костюмі переважали козакофільські мотиви. Так, дописувач газети “Слово” ділився спостереженнями про другий “руський бал” 1862 року: “строї виділи ми народнії і французькії. Кілька красавиць показалося в строях народних, т. е. синих корсетиках золотовишиваних, іменно дві красавиці в таком строю с коралями на шиї, з которых золотії висіли крести, с синіми запасочками, – затім со всім по-народному, дуже красно отличалися. Юношей замітили ми многих в козацких строях с широкими шараварами и красними поясами. Госпожи, явившіся на балъ в французских одежах, показали сочувствіе к народному в доборі синих і жолтих убраній, стяжок і кокардок, а мужчини били більшою частію в чамарах”⁸².

“Руський бал” був нагодою для публічного використання української мови, яка не вживалася в щоденному публічному й приватному просторі. Спілкування українською, а не польською чи німецькою мовою, формувало окрему публічну мовну спільноту. Іван Верхратський згадував, що хоч вдома все ще не говорилося по-руськи (за дуже рідкими винятками), учасники балів підкреслено користувалися руською мовою, аби показати, що руська інтелігенція існує⁸³.

За вживанням української мови на балах пильно стежили дописувачі галицько-руської преси. Автор “Зорі Галицької” зауважив в описі балу 1849 року, що “сам пан Голуховській с Русинами не інакше, як по-руски бесідовав, так чисто, як уроджений Русин”. Двоє учасників балу, що звично звернулися до намісника польською і німецькою мовами, вкрилися рум’янцем сорому, бо отримали відповідь “по руски”⁸⁴. А кореспондент з першого балу 1862 року найбільше радів з того, що “руське слово” зайняло центральне місце в товариських розмовах як чоловіків, так і жінок: “від вступної карти даже до стишка на цукерках можно его било всюди читати і каждой групі осіб розговорюющих услышати”⁸⁵. На другому львівському балу 1862 року також “бесіда велася по-руски, при танцях дириговали по-руски, – даже і поляків замітили ми по-руски красно

⁸² Там само. У мемуарній літературі є декілька описів національного костюму, популярного серед української козакофільської молоді Галичини на початку 1860-х років (Напр., див.: *Терлецький О.* Галицько-руське письменство 1848–1865 р. Уваги й спомини // Літературно-науковий вістник (Львів). 1903. Т. XXIV. Кн. XII. С. 159–160). Рідше зустрічаються описи жіночого національного костюму галицьких українок, деякі з них були наведені вище в тексті статті.

⁸³ [Верхратський І.] Замітки про взаємини руского языка і народної літератури // Денница (Станиславів). 1880. Ч. 8. С. 118–119.

⁸⁴ Зі Львова // Зоря Галицька. 1849. Ч. 15. 21 лютого. С. 90.

⁸⁵ Новинки // Слово. 1862. Ч. 8. 8 лютого. С. 32.

говорящих”⁸⁶. Щоправда, “руська мова”, якою розмовляли на балах, мала різні відміни й стилі та часто-густо перепліталася з польською і німецькою⁸⁷.

Публіку на “руських балах” у Львові становили, головним чином, родини провінційних галицьких священиків. Від погоди і від стану доріг, що вели до Львова, залежала кількість гостей на балі. Така ситуація була як у Львові, так і в інших галицьких містах, де проходили “руські бали”. За задумом організаторів, бал мав зібрати усіх представників галицько-руського люду: “прибудут на тую забаву і кілька гуцулів, тай схотят нас розбавити виспівами своїх коломийок видуманих там під Чорногоров; надіємся узріти там і козаків от берегів Сана і Буга, і гарненькі подолянки прїдут звідатись с славним містом Львовом”⁸⁸.

Особливу увагу викликала участь у балах руських “красавиць”, як тоді називали в українській пресі молодих дівчат. Національні бали були добрим способом для патріотично заангажованих чоловіків співдіяти з жінками в справі “відродження нації”. Залучення жінок до суспільного життя було одним з найважливіших питань чоловічого національного дискурсу. На думку багатьох галицько-руських діячів, жінки, що здебільшого не цікавилися політичними подіями й не читали руських часописів, були більш полонізовані, ніж чоловіки. У пресі 60–70-х років XIX ст. побутував збірний образ Ванди – полонізованої руської дівчини⁸⁹.

Напередодні балів 1862 року газета “Слово” вмістила дві поезії, що передавали побоювання і надії щодо патріотизму руських жінок. У песимістичній частині невідомий автор вболівав, що в Русі мало вірних доньок, котрі б жили для рідного краю, співали по-руськи й зберігали давні звичаї: “Юні з руской землі гожі красавиці / Гордят всім тим, що своє, / Чужим цвітом красяць щироруски лиці, / Рускій цвіт їм без краси”. Відповідаючи на ці закиди в оптимістичній частині вірша, руські красавиці серед іншого запевняли, що люблять рідну мову і звичаї, використовують їх удома і в гостині. Як доказ цього, “рускі дівчата за честь собі мают, / Построївшись в знамя Льва, / Погуляти гордо, сли скрипки заграют / Коломийки, козака!”⁹⁰

Природно, велику увагу авторів газетних дописів привертала врода, поведінка, вбрання галицько-руських “красавиць”. Захоплення і схвалення викликало поєднання зовнішньої краси зі знанням української мови й демонстрацією

⁸⁶ Дописи // Слово. 1862. Ч. 13. 26 лютого. С. 51.

⁸⁷ І. Верхратський передав специфічну атмосферу мовного різноманіття на “домашніх сходинах народолюбців” початку 60-х років XIX ст.: старші пані далі говорили по-польськи, панове, здебільшого згадуючи про події 1848 року, – канцелярським стилем, молодші панни – простонародною мовою, перепрошуючи, що не вміють “чисто” й “високим слогом”, а панове – грохи “по-бурсацьки” ([*Верхратський І.*] Замітки... Ч. 7. С. 108).

⁸⁸ Слово. 1862. Ч. 8. 8 лютого. С. 32.

⁸⁹ Особливу увагу “Вандам” приділяв віденський сатиричний часопис “Страхопуд”: Краковячек // Страхопуд (Відень). 1863. Ч. 4. 30 липня. С. 25; Табеля дівчатословная // Страхопуд. 1864. Ч. 3. 13 серпня. С. 16.

⁹⁰ Слово. 1862. Ч. 7. 5 лютого. С. 28.

національного костюму. Так, учасниця балу 18 лютого 1849 року дружина австрійського офіцера Фельценберга з Бережан, Єлисавета з руського роду Здровецьких, авторка кількох патріотичних дописів до “Зорі Галицької”, “нас в перед своєю відвагою, виступаючи в справі рускій [...], тепер красотою своєю уроди і чистою вимовою рускою займила”⁹¹. А на другому “руському балу” 1862 року “пліняли зритель наші красавиці в народних строях, їх премилый розговор родинним руским словом”⁹². Дописувача віденського “Вісника”, присутнього на тому ж балу, зачаровували “народні строї наших красавиць”, особливо “горсети тісно упняті”, “каторії не стосуючися до моди, відличалися своєю питомою ніжністюю”. Автор допису не приховував захоплення дівчатами, “каторії пребираючи своїми дрібними ніжками, то приклоняючи свої головки с улибкою возбуждают чувства тепліші в самих серйознійших мужчинах – ніт, бо і чимже танець без білявок і чорнобривок? Сам пустий лопот і гамор!” Однак відразу ж після такого дещо фривольного коментаря він підкреслював суспільну значимість національних танців і дякував дівчатам за те, що “причинилися своїм участієм в народних танцях до вираженія рускої мисли”⁹³.

Особливістю “руських балів” було й те, що зібрані за квитки кошти призначалися на підтримку бідної учнівської молоді і українського театру. Отже і в цьому плані розважальна функція балів підпорядковувалася суспільно-національній. Однак великі видатки на влаштування балу не давали змоги отримувати значні доходи. Так, на кожному з балів 1865 року на облаштування залу й оплату музик було витрачено близько 270 золотих ринських. У результаті із зібраних на добродійні цілі коштів на першому балу залишилося 136, на другому – 243 золотих ринських⁹⁴. Але й це була немала сума, співмірна з річною платнею австрійського урядовця нижчого рангу.

Природно, що при організації балу велика увага приділялася запрошенню відповідних гостей і поширенню квитків. У розповсюдженні “карт вступу” на “руський бал” початку 1850-х років брала участь редакція “Зорі Галицької”, у 1860-х роках – товариство “Руська Бесіда”, а в 1870-х роках – товариство “Академічний кружок”. Вхід для однієї особи коштував 1–2 золотих ринських. Зі знижкою можна було набути сімейний квиток для трьох або чотирьох осіб. Окремо і значно дешевше продавалися квитки на галерею для глядачів (на балу 1865 року квиток для однієї особи коштував 1 золотий ринський, сімейний квиток на три особи – 2,5, на чотири – 3 золотих ринських, тоді як вступ на галерею для глядачів – 60 крейцерів)⁹⁵. Отже, можливою формою співучасті

⁹¹ Зі Львова // Зоря Галицька. 1849. Ч. 15. 21 лютого. С. 89–90.

⁹² Новинки // Слово. 1862. Ч. 12. 22 лютого. С. 48.

⁹³ Вісник. 1862. Ч. 18. 20 лютого. С. 70–71.

⁹⁴ Новинки // Слово. 1865. Ч. 11. 18 лютого. С. 4. Найбільші суми, мабуть, було зібрано на львівських “руських балах” 1862 року – відповідно 380 і 533 золотих ринських (Слово. 1862. Ч. 8. 8 лютого. С. 32; Ч. 13. 26 лютого. С. 52).

⁹⁵ Новинки // Слово. 1865. Ч. 4. 25 січня. С. 4.

було споглядання балу в ролі публіки, що виразно підкреслювало візуально-представницький характер події.

* * *

Політична лібералізація імперії Габсбургів у другій половині XIX ст. сприяла перетворенню львівських міських площ і вулиць, залів громадських і урядових будівель на публічний простір, що ставав відкритою ареною для різноманітних політичних репрезентацій, котрі часто набували театралізованих, ритуалізованих форм. З поодиноких мешканців міста творилася міська публіка, що через різноманітні акції публічного характеру проявляла себе як дійовий політичний актор. Міський публічний простір ставав немовби відкритим політичним театром, в якому політичні ідеї, в тому числі національна, мали проявити себе та інституціоналізуватися, щоб не зійти нанівець.

У таких обставинах щорічні "руські бали" були доброю нагодою для української сільської інтелігенції означити свою присутність у міському просторі столиці Галичини, а відтак сформувати власну публічну сферу. На якийсь час "руський бал" став важливою інституцією суспільного життя, що з'явилася на зламі традиційного й модерного, публічного й приватного, світського й церковного, політичного й еротичного. "Руський бал" був одночасно розважальною і національно-представницькою подією, що мала бути "доказом возбужденого життя народногo"⁹⁶. Що більше, національний бал, набуваючи дещо ритуалізованого характеру, стимулював процес "уявлення" своєї нації. Бальні танці, народні вбрання, елементи театралізованого дійства, суспільно-значуща поведінка ставали метафорами, які дозволяли виявити характер, устремління і загалом ідентичність нації. Національний бал творив обряд, який допомагав у відносно легкий спосіб – через приемну розвагу й спілкування з особами протилежної статі – продемонструвати свою національну ідентичність, хоча б раз на рік. Проведення "руських балів" було одним із засобів творення відчуття національної спільноти.

Однак національний бал у галицько-руському чи загалом українському випадку не закріпився як усталений національний ритуал, на відміну від інших впроваджених у публічну сферу суспільних практик, що успішно перетворилися в національні традиції (наприклад, Шевченківські вечори). Можливо, сама традиція балів була занадто вкорінена в культуру аристократичних еліт попередньої епохи і віддалена від народної культури, на яку орієнтувались українські національні діячі нової доби. Таким чином "руські бали" найбільше політичне значення в суспільному житті українців Галичини мали саме на перехідному етапі від традиційного галицько-руського патріотизму до новочасного націоналізму народовецького спрямування.

⁹⁶ Дописи // Вістник. 1863. Ч. 13. 28 лютого. С. 50.

Ostap SEREDA

L'viv

***RUS' WILL DANCE!* "RUTHENIAN BALLS" IN L'VIV
AS A FACTOR OF THE POLISH-UKRAINIAN RELATIONS
IN GALICIA DURING THE END OF THE 1840s – 1860s**

In the middle of the 19th century "Ruthenian balls" became an important event in the calendar of the social life of Lviv and Galicia in general. They appeared on the border between traditional and modern, public and private, secular and clerical, political and erotic spheres and had at the same time entertaining and national-representative functions. Ball dances, folk costumes, elements of theatrical performance, socially significant behaviour during a national ball became the metaphors that allowed expressing character, aspirations and identity of a nation. In 1849–1851 and then since 1862 annual "Ruthenian balls" provided the occasion for Ruthenian activists to demonstrate their presence in the capital of Galicia and to form their own public sphere. Organization of "Ruthenian balls" during the Polish national mourning in the first half of the 1860s aimed at stressing independence of Galician Ukrainians from the Poles. However, due to the fact that tradition of balls was too much embedded in the culture of aristocratic elite (and not in the peasant culture, important for modern Ukrainian activists) "Ruthenian balls" lost their political importance with the course of time.

Key words: "Ruthenian balls" in L'viv, Polish-Ukrainian relations, public sphere, national identity.